

Kristina Blockytė – Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto etnologijos krypties doktorantė.

Moksliniai interesai: etnologija, folkloras, etninė kultūra.

Adresas: Kristijono Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas.

El. paštas: kristina.blockyte@gmail.com.

Kristina Blockytė – Doctoral degree student of Department of Ethnology and Folklore in the Faculty of Humanities of Vytautas Magnus University.

Research interests: ethnology, folklore, ethnical culture.

Address: Kristijono Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas.

E-mail: kristina.blockyte@gmail.com.

Kristina Blockytė

Vytauto Didžiojo universitetas

VASAROS SAULĖGRAŽOS ŠVENTĖ MAŽOJOJE LIETUVOJE: TRADICIJŲ REKONSTRUKCIJA

Anotacija

Skirtini keli vasaros saulėgražos šventės modeliai: archajiškasis (XVI–XIX a.), XX a. bei šiuolaikinis Joninių šventės modelis Mažajoje Lietuvoje. Archajiškosios šventės apeigose gausu baltiškosios pasaulėjautos, mitologijos liekanų: pagerbiama augmenija, ugnis, vanduo, burtais siekiama apsaugoti nuo blogųjų jėgų poveikio bei užsitikrinti gerą derlių ir laimingą gyvenimą. XX a. lietuvininkų Joninėse ritualinė tradicija nebeteko turėtos egzistencinės svarbos, ritualai pavirto papročiais, įgijusiais naujas formas bei simbolines reikšmes. Svarbiausiu šventės akcentu tapo Joninių laukuose deginamos *raganos* ir bendras jaunimo pasilinksminimas. Šiuolaikiniame šventės modelyje bandoma derinti vartotojiškai nusiteikusių visuomenės poreikius su etninėmis tradicijomis.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Joninės, Mažoji Lietuva, lietuvininkai, papročiai ir tradicijos, šventė.

Abstract

A number of different Summer Sunflower celebration models can be distinguished: the most archaic (16th–19th cc.), the 20th c. and modern St. John's celebration models in Lithuania Minor. The most archaic celebrations were rich in Baltic outlook and mythological relics: the nature, fire, and water were worshiped, by applying spells people tried to protect themselves from the evil forces and ensure good harvest and a happy life. The 20th century ritual St. John's tradition of Prussian Lithuanians has lost its existential importance, as ritu-

als became customs with new forms and symbolic meanings. The most important feature of the celebration is the burning of *witches* on the St. John's fire and the general entertainment of the youth. In the modern model of the celebration the ethnic traditions are being tried to be combined with the needs of the consumer-based society.

KEY WORDS: St. John's Eve, Lithuania Minor, Prussian Lithuanians, customs and traditions, celebration.

Įvadas

Vasaros saulėgrąža – ilgiausios dienos ir trumpiausios nakties metas, opozicinė šventė žiemos saulėgrąžai, Lietuvoje švenčiamai kaip Kūčios bei Kalėdos. Tai viena ryškiausių ir svarbiausių agrarinių metų ciklo švenčių. Vis dėlto apie buvusią ritualinę šventės struktūrą Mažojoje Lietuvoje patikimų žinių nėra daug. Straipsnio objektas: vasaros saulėgrąžos (Joninių, Rasų, Kupolės) šventės papročiai Mažojoje Lietuvoje. Straipsnio tikslas – išnagrinėti nykstančias apeiginių Joninių papročių reikšmes ir aptarti etninės tradicijos bei tęstinumo, rekonstruojant papročius, galimybes šių dienų šventės modelyje. Straipsnio uždaviniai: 1) išskirti ir aprašyti žinomus lietuvininkų vasaros saulėgrąžos šventės modelio elementus; 2) išnagrinėti jų turinio reikšmes bei šiuolaikines transformacijas. Tyrimo metodai: istorinis lyginamasis, turinio analizės, stebėjimo dalyvaujant. Straipsnio tema aktuali – šiuolaikinės kalendorinės šventės, jų papročiai ir tradicijos Mažojoje Lietuvoje peržengia savo prigimtinių regionų ribas, pinasi. Lokalinių papročių pažinimas būtinas siekiant gaivinti vietinį kultūros paveldą. Taip pat tikėtina rasti juose bruožų, papildančių papročių visumos suvokimą.

Tradicinės šventės analizė pagrįsta „Baltų religijos ir mitologijos šaltinių“ (sudarytojas Norbertas Vėlius) medžiaga, Jono Balio surinktų ir publikuotų šaltinių, taip pat Balio Buračo, Teodoro Narbuto ir kitų etnografinių bei istorinių tekstų studijomis. Papildomos informacijos suteikė KUTRF, LLTI, LII fondų ir internetinės medžiagos tyrinėjimas. Šiuolaikinės lietuvininkų šventės analizė paremta straipsnio autorės Mažosios Lietuvos¹ teritorijoje ekspedicijų metu (nuo 2005 m.) surinkta tautosakine ir etnografine medžiaga.

---

¹ Pagal 2003 m. Etninės kultūros globos tarybos patvirtintas rekomendacijas, nustačiusias etninės tradicijos paplitimo ribas, Mažajai Lietuvai priklauso Klaipėdos miesto, Neringos ir Pagėgių savivaldybės, Šilutės rajono – Šilutės, Rusnės, Kintų, Saugų, Juknaičių, Usėnų, Tauragės rajono – Lauksargių, Jurbarko rajono – Smalininkų ir Viešvilės,

1. Archajiškasis šventės modelis

Nors Joninės pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose paminėtos 1372 m. Varmės vyskupo Henriko II rašte, kuriame draudžiama vokiečių okupuotų kraštų gyventojams Joninės švęsti „senoviškai“ (BRMŠ 1996, 476), tačiau apie senuosius Joninių ritualus Mažosios Lietuvos teritorijoje žinoma ne tiek jau daug – apie vasaros saulėgrąžos šventės papročius XVI a. pabaigoje informacijos suteikia keturi šaltiniai: „Wolfenbütelio postilė“ (1573), Martyno Kromerio (1512–1589) ir Motiejaus Strijkovskio (1575–1578) kronikos bei Casparo Hennenbergerio (1595) „Didžiųjų Prūsijos žemėlapių paaiškininimas“.

Lietuviškoji Wolfenbütelio postilė mini *kupolėmis* vadintą žolių rinkimą. Autorius stebisi papročiu šventinti lauko žolės ir jų teikiama pagalba gimdyvėms ar kitiems ligoniams (Gaigalat 1901, 148). Liudvikas Adomas Jucevičius knygoje „Lietuva“ cituoja XVI a. M. Kromerio kronikos rankraštyje buvusį priedą, jog „per Jonines lietuviai, lygiai kaip latviai bei kuršiai, garbina Ledą arba Liadą, kurios garbei kaišo gėlėmis ir medžių šakomis visus šaltinius ir rankioja visokias žoleles, kurios turinčios gydyti nuo įvairių ligų“ (Jucevičius 1959, 234). Žinias apie prūsų ir lietuvių senuosius papročius bei tikėjimus M. Kromeris ėmė iš J. Dlugošo (autorius pirmą kartą J. Dlugošo informaciją apie Ladą ir Ladoną, o vėliau, remdamasis savo pastebėjimais, samprotuoja apie papročius) (BRMŠ II, 419). M. Strijkovskis veikale „Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusijos kronika“ teigia, jog jis pats dalyvavęs pagoniškose lietuvių aukojimo šventėse Mažojoje Lietuvoje apie Įsрутį, Ragainę, Livonijoje, Kurše, Žemaitijoje ir Lietuvoje apie Obelius, Subačių, Pasvalį. Jis rašo, kad birželio mėnesį per Joninių šventes lietuviai garbino dievą, vadindami jį *Didziu Lado*. Nuo gegužės 25 d. iki birželio 25 d. vyrai lankė karčemas, o moterys ir merginos, susiėmusios už rankų, šoko pievose ir gatvėse ratelius, graudžiai giedodamos: „Lado, Lado, Lado Dzidais mūsų dzieve!“ (Strijkowski 1846, 147, 157). Atrodo, kad ši informacija daugiausia imta iš gyvosios tradicijos, paremta paties M. Strijkovskio stebėjimais, samprotavimais, o vienas kitas faktas galbūt perpasakotas ir iš senesnių šaltinių. C. Hennenberge-

---

Klaipėdos rajono – Dovilų, Kretingalės, Priekulės, Sendvario, Dauparų-Kvietinių ir Agluonėnų seniūnijos. Kita Mažosios Lietuvos dalis (Karaliaučiaus kraštas) šiuo metu priklauso Rusijai (Jokubaitytė 2013, prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7039&p_k=1&p_d=95439).

ris „Didžiųjų Prūsijos žemėlapių paaiškinime“, aprašydamas lietuvininkų papročius ir tradicijas, mini, jog „šv. Jono Krikštytojo naktį vyksta baisus stabmeldžiavimas, kuriam pritaria valdžia ir kuris nebaudžiamas bažnyčios“. Anot jo, šventės išvakarėse apsaugai nuo raganų trobesių durys, vartai, gyvulių išgenų tvoros apkaišomos dilgėlių ir kitokių žolių puokštėmis, kūrenami laužai ten, kur tais metais gins karves į ganyklą. Per laužavietę šv. Jono rytmetį pervarą karves, kad jos būtų pieningos, o Joninių išvakarėse ugnį kūrenę jaunuoliai šventės rytą pereina per namus, rinkdami pieną kaip atlyginimą sau (BRMŠ 2001, 342). Galima teigti, jog tai autentiška medžiaga, kurią autorius užfiksavo keliaudamas po Prūsiją, bendraudamas su informantais ir dirbdamas įvairiose parapijose.

Juozapas Mykolas Karpis XVII a. pradžioje pastoraciniame laiške vyskupijos dvasininkams rašė apie ugnių deginimą, ėjimą aplink laužą rateliu bei šokinėjimą per ugnį šv. Jono dienos išvakarėse: „per šv. Jono Krikštytojo šventę kaimuose ir miestuose kuriamos ugnys ir prie jų susirinkę žmonės, ypač jaunesnieji, šokinėja per liepsnas ir žaidžia ratelius“ (BRMŠ 2005, 129). Nors kai kurie J. M. Karpio išvardyti papročiai (pvz., laužų deginimas) jau minėti ankstesniuose šaltiniuose, tačiau laiške pateikta informacija nėra kompiliacija – tai autoriaus patirtimi paremta etnografinė medžiaga. Plačiausiai žinomą Joninių apeigą – kupoliavimą – dar XVII a. pabaigoje aprašė Matas Pretorijus (1690). Autorius „Prūsijos įdomybėse“ pabrėžia, jog šv. Jono dienos išvakarėse šeimininkas siunčia samdinius, ypač merginas, į laukus kupoliauti: „prieš Jonines samdinius, daugiausia mergas, siunčia į laukus rinkti Jono žolių. Kai jie jų prirenka, šeimininkas arba šeimininkė paima tiek žolių, kiek yra žmonių, ir kiša į sieną arba už sijos, tam tikslui, kad pražystų, ir jie stebi žoles; kieno nežydi, apie tą sako, kad jis serga, gal net numirs. Likusias suriša į puokštę, užriša ant ilgos karties linksmai šūkaudami ir įsmeigia kartį palei kelią prie vartų ar kur kitur, pro kur bus vežami javai; šitą kuokštą jie vadina Kupolė, o šventę – Kupolės (Kupoles); tada šeimininkas savo prūsų kalba vėl meldžiasi, rankoj laikydamas kaušą“ (BRMŠ 2003, 289). Nors medžiagą veikalui M. Pretorijus rinko iš labai įvairių ir nevienodos vertės šaltinių (iš antikos rašytojų ir istorikų, vokiečių ir Prūsijos XIV–XVI a. kronikų, M. Strijkovskio, C. Hennenbergerio ir kt. kronikų, keliautojų kelionių aprašymų), tačiau, aprašydamas Joninių parochius, autorius remiasi savo paties užfiksuota ir informatų pateikta medžiaga.

Simbolinę ugnies reikšmę, siejamą su naikinamąja (apvalomąja) ugnies galia, XIX a. lietuvininkų tradicijoje aprašė Jamesas George'as Frezeris (1890) pabrėždamas, jog „daugelyje Prūsijos vietų vasaros saulėgrąžos išvakarėse gyventojai kuria didžiulius laužus. Visos kalvos, kiek tik akys aprėpia, žėri ugnimis. Manoma, kad šios ugnys apsaugo nuo burtininkų kerų, žaibo, krušos ir nuo gyvulių ligos, ypač jei sekantį rytą gyvulius pervarysi per laužavietę. Šie laužai laikomi paveikiausia priemone prieš raganų žabangas, kurios burtais ir užkeikimais stengiasi atimti karvėms pieną“ (Фрезер 1986, 585–586).

Taigi, remiantis istoriniais ir etnografiniais šaltiniais, būtų galima išskirti svarbiausius vasaros saulėgrąžos šventės XVI–XIX a. ritualo apeigų elementus: 1) kupoliavimas, 2) įvairūs tikėjimai ir burtai, 3) apeiginės ugnys. Joninių laiko dimensijos aprėpė šventinės dienos išvakarės, ypač tamsiąją paros dalį – laiką, palankų maginei veiklai – merginos gali išsiburti savo būsimą santuoką, raganoms tai palankus metas kerėti karves (pieną), žolės įgauna stipriausias savo gydomąsias savybes. Pagrindinėmis archajiškosios šventinės erdvės apeigų atlikimo vietomis reikėtų laikyti kalvas bei vandens telkinius (BRMŠ 2003, 289; Jucevičius 1959, 234; Balys 1993, 213–217; Buračas 1993, 269–270 ir kt.).

1.1. Kupoliavimas

Mažojoje Lietuvoje viena svarbiausių prosenovinių apeigų – kupoliavimas, t. y. žolynų rinkimas iš 7 laukų 9 rūšių pievos augalų: „Joninių čėse ėjo į lauką ir pievas kupolių ieškot. Kožna moteriškė parsinešė pungulį kupolių ant kiemo. Ale pirmučiau neįnešė į stubą; ji ėmė šnūrą ir supešė pungulį dilgėlių, tą ji surišo su kupolėmis ir viską movė ant ilgos smaigos, kieme įstatytos. Antrą dieną jau nusmukė žemyn. Tai gaspadinė išėjus žiūrėdama sakė: „ragana jojo ant kupolių, ale ji šikną išsidilgino.“ Tai vėl aukštai movė tas kupoles ant smaigos ir ten liko iki Petrinių“ (Lietuvininkai 1970, 386). Į laukus išeidavo visas kaimas būriu, dainuodami šventei skirtas dainas. Surinkę žolynus, apvainikuodavo aukštą kartį ir pastatydavo prie rugių lauko kaimo pakraštyje. Prūsų Lietuvoje ši kartis buvo vadinama *kupole*² (Balys 1993, 217). Vydūnas teigė, jog: „moteros ir mergaitės, kelias dienas prieš saulėgrąžos šventę eina per mišką ir lauką rinkti visokių žole-

² Pažymėtina, jog Vokietijos šiaurinėje dalyje – Šlėzvinge-Holšteine (vok. *Schleswig-Holstein*) per Joninių šventę taip pat buvo daroma *vidurvasario puokštė* (*Mittsommerqueste*,

lių. Jie žino iš savo išmintingų prosenelių, kokios paslaptingos jėgos pavaršą nusileidžia į sužaliavusią gamtą iš kitų pasaulių. Dabar svarbu žoleles surinkti, išsaugoti ir pagal reikalą jas panaudoti“ (Pėteraitis ir kt. 2003, 370). Iš surinktų žolynų lietuvininkės pynėsi vainikėlius (be siūlo) ir svaidė sau per galvą į beržą ar gluosnį, stebėdamos, iš kelinto karto užsikabins už medžio šakų – po tiek metų mergina išteksianti. Grįžusios namo vainikus į trobą mesdavo pro langą arba sau per galvą: „nu, paskiau tą vainiką ne per duris, per langą įmest ant lovos, naktį po paduška pasikišt – susapnuosi savo būsimąjį vyrą. Nu, mes visos mergaitės darėm taip, ir aš susapnavau, ir atsimenu tokias dideles akis turėjo“ (KUTRF 786). Namuose jie ilgai laikyti kaip sveikatos ir laimės simbolis. Šventės išvakarėse susirinktų vaistažolių dalį moterys sušerdavo karvėms, kad būtų pieningesnės, kitas – išdžiovindavo kaip vaistą nuo įvairių ligų. Panaši tradicija buvo paplitusi ir kitose Lietuvos dalyse. Juozas Kudirka teigia, kad dar XX a. 3–4 dešimtmėčiais Ignalinos (Paringio apyl.), Molėtų (Balninkų, Dubingių, Luokesos apyl.), Marijampolės (Liudvinavo apyl.) ir Anykščių (Svėdasų apyl.) rajonuose aikštelėje arba prie jos keldavo ąžuolų arba kitokių žalumynų su darželio gėlėmis, pynėmis papuoštą kartį su prie jos viršaus pririšta žolynų, o Paringio apyl. – jonažolių puokšte. Luokesos apyl. ją vadino Kupole, Liudvinavo apyl. – Joninių puokšte (Kudirka 1991, 30).

1.2. Įvairūs tikėjimai ir burtai

Akivaizdu, kad lietuvininkų tikėjimai atliko tam tikras funkcijas – dažniausiai jie padėdavo žmogui išgyventi sudėtingiausias situacijas, nugalėti kasdienės negandas ar, anapusio pasaulio jėgų dėka, numatyti ateitį, todėl būrimai visuomet vykdavo tam tikrose gyvenamojo namo, kiemo ar kaimo erdvės vietose su aiškiai išreikšta ribinės erdvės semantika (prie slenksčio, krosnies, šulinio, ant stogo ir pan.): „dvidešimt ketvirtą biržely, rinkdava mergelės laukinių kvietkų ir surišusios užmesdava ant stogą, o ryte vėl nuimdava. Sakydava, kad jas gerai smilkyti nuo visokių ligų“ (KUTRF 408/KUTR 66). Ritualinės kultūros žmogus egzistencinės svarbos dalyku laikė ne tik būsimą derlių, bet ir savo giminės pratęsimą, todėl Joninių šventėje aptinkame vedybinės jaunimo ateities būrimus (Vaičekas 2007, 103). Būrimų simbolikoje taip pat ypatingas dėmesys skiriamas vandens temai,

Mismosquost) – šis paprotys buvo plačiai žinomas nuo seniausių laikų, vėliau primirštas ir atgaivintas nuo 1921 m. (Aiblinger 1975, 358).

kadangi Joninių vanduo buvo suvokiamas kaip maginė priemonė, o magiški veiksmai, atliekami su pagrindiniu būrimų atributu – vainiku, galėjo nulemti meilės ir vedybų sėkmę. Šaltiniai rodo, kad gėlių vainikas baltų kraštuose buvo mitologiškai įprasmintas. Iki pat XX a. Joninių šventės papročiuose jis išliko kaip vienas iš svarbiausių ritualinių atributų (Lietuvių etnografijos bruožai, 1964, 489, 491, 515, 548). Apskritai vandens telkiniai buvo svarbi šventinių ritualų atlikimo vieta. Dar XVI a. pabaigoje C. Hennenbergeris, aprašydamas lietuvininkų papročius ir tradicijas, teigė, jog „krašte esą šventais laikomų upelių, kurių vandeniui gydamos akys, o moterys, kopiančios į šventą Rambyno kalną, turinčios būti švarios ir pasipuošusios, nes tikima, kad ten užlipusi – basa, nešvari – susirgsianti“ (BRMŠ 2001, 342). Joninių naktį buvo maudomasi upėse, prieš saulėtekį, išsirengus nuogai, voliojamasi rasoje. Tikėta, kad tai suteiks sveikatos, jėgų, neatsiras išbėrimų, veidas bus skaistus. Pažymėtina, jog Mažojoje Lietuvoje per Jonines ir dar kelias dienas po šventės pajūrio žvejai neplaukdavo žvejoti, nes tuomet jūra tykanti aukų.

Supimasis sūpuoklėmis. Mažojoje Lietuvoje per vasaros saulėgrąžos šventę buvo supamasi (šis paprotys išliko gajus iki pat XX a. pradžios) – sūpuoklės per Jonines buvo paplitusios ir kituose Lietuvos kraštuose, tik daug anksčiau nunyko: „Joninių naktį susirenka vaikinai ir mergaitės ir linksminasi kartu supdamiesi, dainuodami, valgydami ir gerdami. Iš lanksčių berželių stato sūpuokles, kuriose supasi abiejų lyčių asmenys, ir kuo aukščiau sūpuoklės išsisupa, tuo didesnis besisupančių ir žiūrovų džiaugsmas (Klaipėdos apyl.) (Balys, 1993, 225). Bernardas Šaknys rašo, jog „XIX a. pabaigoje Mažojoje Lietuvoje jaunimas susieidavo ir prie sūpynių. Nors Joninės yra mitologiškai pavojingas laikas, bet supdavosi girioje. Tarpukariu šis paprotys jau buvo labai retas“ (Šaknys 2001, 78). Knygoje „Kupole rožė“ yra Mažojoje Lietuvoje užfiksuotas pasakojimas: „Angyliškėse (lauko pavadinimas) bernai padirbdavo sūpynes, mergos nuo šeimininko sūrio, sviesto, pyrago gaudavo. Vyrai alaus pasidaro. Susieina. Jaunieji įsisiautėja būdavo; luotelius pakaria žvejams į medį, ant kelio ištraukia – toki šposai. Smalos bosus už kaimo išnešę ant kuolo užmauna ir uždega – tai Jonas degina... Jono vakarą liubėdavo suptis“ (Marcinkevičienė ir kt. 2003, 103). A. Vyšniauskaitė ekspedicijų metu Šilutės rajone yra užfiksavusi pasakojimą, jog lietuvininkai vienas kitą gaudydavo kilpose: „per Joną padėdavo tokias kilpas ant žemės ir traukdavo; jei pritrauks, tai šauks: „supinkliavota, apkėravota!“ (IIES b. 640, 36, 37, 70–71).

Žinoma, dabar šis paprotys praradęs savo pirminę reikšmę, kad aukštai įsisupus sūpuoklėmis bus galima užauginti aukštesnius javus ar ilgesnį pluoštą turinčius linus, tačiau apeigos išliko jaunimui priimtina laisvalaikio praleidimo forma ar dėl pramoginio patrauklumo: „supdavosi per Jonines sūpynėse. Jų dydis buvo įvairus, priklausomai nuo to, kokias padarydavo. Jose sėdėdavo vienas prieš kitą. Tilpdavo 4–6 žmonės“ (KUTRF 68/KUTR 25).

1.3. Apeiginės ugnys

Šventės išvakarėse aukštesnėse vietose per naktį kūrendavo laužus ar degindavo ant ilgų karčių pamautas senų ratų stebules, dervos pripiltas statinaites. Tikėta, kad apšvietusi kuo platesnę apylinkę šviesa apsaugo pasėlius nuo burtų, kitų negandų: „kur būdavo piliakalniai, ten jaunimas ruošdavo tokius susibūrimus. Pas mus ruošdavo ant to Dovilų piliakalnio: iš anksto jau pastatydavo aukštai smaluotą bačką ir apačioj laužą sukurdavo, o paskui jau kaip susirinkdavo jaunimas, jau įsilinksmindavo, tada uždegdavo tą bačką. O toj bačkoj tai velniai ir visos raganos sudegdavo“ (LTRF 2686 (41)). Į laužą mesdavo iš dirvos išrautas piktžolės tikintis taip jas išnaikinti. Jaunimas prie laužų dainuodavo, ėjo ratelius, poromis šokinėjo per ugnį. Priešaušriu šventa laužo ugnis, lydima dainų ir laigymų, iškilmingai buvo nešama į namus užgesintiems namų židiniams atnaujinti (MLE 2000, 649–650).

Taigi Mažojoje Lietuvoje per Jonines būdavo sukūrenamos vienos ryškiausių mitinių figūrų lietuvininkų vasaros saulėgražos šventėje – raganos³: „tą naktį suveddavo visus gyvulius į tvartą, nes sakė ragana joja per

³ Žinant, jog raganų persekiojimas XVII a. viduryje buvo virtęs kasdienybe (BRMŠ 2003, 379), o raganų gaudymą Lietuvoje galėjo skatinti vokiečių feodalų valdomų kaimyninių kraštų (ypač Prūsijos) pavyzdys (BRMŠ 2001, 426), galima teigti, jog nakties laužų kūrenimą Mažojoje Lietuvoje žmonių atmintis siedavo su raganų deginimu viduramžiais. Lietuvininkų Joninių ragana galėtų būti atsiradusi XVI–XVIII a., kai vyko raganų medžioklės: „Eustachijui Valavičiui, kaip evangelikui, buvo žinomi Prūsijoje dažnai leidžiami Bažnyčios ir pasaulietinės valdžios įsakai, kuriuose pasisakoma prieš stabmeldystę, burtininkavimą, per didelį svaigiųjų gėrimų (alaus) vartojimą per įvairias šventes. <...> Įtraukti į nuostatus punktą apie raganavimą, burtininkavimą skatino ir visoje Europoje anuo metu išplitusi raganų persekiojimo manija“ (BRMŠ 2001, 611–612). „Bajorai nesivaržo moteris, savo pačių įtartas raganaujančias, tikrinti plukdymu vandenyje, pagaliau kankinti baisiausiais kankinimais, netgi, kas dar blogiau, neprisipažinusias, gyvas sudeginti ugnyje arba kitu būdu nužudyti“ (BRMŠ 2005, 84).

svietą, tad saugodavo tas karves“ (KUTRF 1006/ KUTR 182). Pažymėtina, kad tuo pačiu *raganos*⁴ vardu pavadinami ir maginėmis priemonėmis manipuliuojantys žmonės, ir mitinė būtybė. Ant karties lietuvininkai konstravo demonišką antropomorfinę būtybę, turinčią panašumų su Užgavėnių More. Pamėkle galėjo būti aukšta kartis su pritaisyta deguto statine arba šiaudinė moteriška lėlė⁵: „maža būdama ir jau paūgėjus, prieš I-mąjį Pasaulinį karą, nuvykdavau į Rambyną Joninių pažiūrėti. Apeigos prasidėdavo Joninių išvakarėse, čia susirinkdavo iš Didžiosios Lietuvos tuo metu į Tilžės ar Bitėnų spaustuves atvykę knygnešiai ir dar lietuviai sielininkai, kurie plukdė miško medžiagą iš Nemuno aukštupio į Kuršių mares. Šie ateidavo su savo dainomis ir įsijungdavo į raganų deginimo apeigas. Kokios tai buvo tos raganų deginimo apeigos? Dėl ko jas taip vadino, niekam nebuvo aišku. Aš vis žiūrėjau ir žiūrėjau į tą, ant aukštos karties iškeltą degančią smalinės statinę, kur toji ragana? Juk ji turėtų pasirodyti, į dangų ar į pragarą išlėkti. Kada juodi smalos dūmų kamuoliai kildavo iš statinės, aš vis dar laukdavau, kad ji pasirodytų. Bet, kai smalinė baigdavo degti ir degančios lentelės ant žemės kristi, gailėjausi tos raganos, kad ji turėjo sudegti“ (Pėteraitis ir kt. 2003, 11–16).

Plečiantis liuteroniškajam tikėjimui, tarp lietuvininkų stiprėjo įsitikinimas, kad maginėmis priemonėmis gali naudotis tik negeri žmonės (pavyzdžios kaimynės pasiverčia rupūžėmis, kad galėtų atimti pieną ar naudą ir pan.): „Joninių naktį visos raganos būdavo paleistuos, ypatingai ūkininkai labai saugojo gyvulius. Iki saulei nusileidus, suvesdavo į tvartus, nes po to visos raganos pradėdavo vaikščiuot. O jeigu pasitaikydava vis tik, kad ragana užtikdavo kokį gyvolį, pienas būtinai sumažiedava. Tada jau žmonės ieškodavo kokių vaistų. Vaistinėse, tokiuose parduotuvėse (drugarijos vadinos), būdava toks vadinamas Dieweldreck – tai šitą kai suduod karvei,

⁴ Išliko menki šaltinių fragmentai apie gausybę raganų teismų XVI–XVII a. Mažojoje Lietuvoje. Iš jų tegalime spręsti, kad paprasti kaimo kerėtojai gydymui naudojami visoje Europoje kaimiečiams žinomomis priemonėmis: užkalbėjimais, žolelėmis (Narbutas, 1998, 15). Bendriausia prasme XVI–XVII a. krikščionims raganavimas reiškė Dievo valios atmetimą, bandant pakeisti likimą maginėmis priemonėmis. Tuo metu raganavimu galėjo būti apkaltintas bet kuris, pasinaudojęs bažnyčioje neapčiuotomis priemonėmis gyvuliui ar žmogui gydyti.

⁵ N. Laurinkienės nuomone, Kupolių šventės *ragana*, kaip ir Užgavėnių *More*, sietina ir su slavų pamėklėmis Kupala, Mara ar Marzana, kaip ir šios slavų veikėjos, turėtų būti ne kas kita, kaip vienas iš ritualinio šventės stulpo, tikriausiai reprezentavusio kažkokį mitinį personažą, variantų (Laurinkienė 2008, 7).

iš karto pasitaisuos pienas. Tie vaistai būdava tokie juodi, tikrai kaip velnio, smirdėdava labai“ (LTRF 2686 (41)). Pasak O. Vilmantienės, „raganos Mažojoje Lietuvoje buvo ne tik deginamos, bet ir šaudomos“ (Vilmantienė 1941, 118). Pažymėtina, jog Šiaurės Lietuvoje (Žeimelio apylinkėse) per Joninių stebulės deginimo apeigas leisdavo „raketą“: akmenį apvyniodavo pakulomis, ištepėdavo derva arba išmirkydavo žibale, pritaissydavo vielos uodegą, už kurios įsukdavo ir sviesdavo aukštyn. Šaudydavo iš medžioklinių šautuvų ir dainuodavo dainas (Šliavas 1985, 81). Galima daryti prielaidą, jog panašiai šaudymo veiksmai vyko ir Mažojoje Lietuvoje, nes šiuos regionus siejo liuteronų tikėjimas – liutvininkai – evangelikai liuteronai, o Žeimelio apylinkėse – evangelikai kalvinistai. „Jonų išvakarėse deginamos ir šaudomos raganos; į boselį prikišama šiaudų, pakeliama ant aukštos karties ir padegama. Apačioje ulioja jaunimas. Geria, valgo, šauda iš puškų“ (IES b. 102, 26.30).

Iki pat XX a. liutvininkai naudojo gausybę apsaugos priemonių nuo šių chtoniškojo pasaulio būtybių. Apie tai, jog per Jonines vykdomos apeigos apsisaugoti nuo raganų burtų, rašė jau C. Hennenbergeris: „sukuriama laužai, prie jų linksminamasi, rytmetį genami galvijai per laužo liekanas, kad apsisaugotų nuo gyvulių kritimo ir apkerėjimo, kad karvės būtų piningos ir tam, kad apsisaugotų nuo pieno atėmimo ir visų rūšių vaidilų, taip pat nuo žaibų ir krušos; vartus, duris ir užtvarus apkaisto piktžolėmis, kurios gerai saugo nuo velnių, burtininkų ir kerėtojų“ (Mannhardt 1936, 315). Tos priemonės neretai kilo iš senosios mitinės pasaulėžiūros. Visos apsaugos nuo raganų burtų priemonės, pasak Igno Narbuto, gali būti taikomos trimis būdais:

- a) „atsitverti“ nuo „svetimo“ kerėtojo (tvarto simbolinis „užrakinimas“)⁶;
- b) nukreipti magiją į jos šaltinį (pieno virimas ir pan.)⁷;

⁶ Mėgindami apsisaugoti gyvulius, kaimo gyventojai šv. Jono dienos išvakarėse tvartų duris ir langus apkašiodavo aštriais arba badančiais daiktais, dygiais augalais, dilgėlėmis ar šermukšnio šakomis; užremdavo akėčiomis, užkišdavo grauduline (bažnyčioje šventinta) žvake, šalimais padėdavo nulipdytą iš bičių vaško ar kitaip padarytą kryžių (Balys 1993, 227–230).

⁷ „Atgaudava pieną, tik burtus darydavo: beržinį medžių balanų skelia, uždega ir anglis į vandenį jau sumerkdavo ir prausdavo akis karvei, tešmenį plaudavo. Nu, ir paskui saka atitekėdava pienas, grįždavo“ (LTRF 2829 (102), LTR 25 Nr. 5375).

c) simboliškai sunaikinti priešininką („raganų“ deginimas per Jonines)⁸ (Narbutas 1998, 15).

Buvo tikima, kad laumės, kaip ir raganos, gali apkerėti gyvulius per Jonines. Nuo jų saugojo šermukšnis (MLT 1937, 25/ Nr. 221 (LTR 604)) ar vainikas (LŽ 1995, 360/ Nr. 799 (LTR 6060)). Pastarasis tikėjimas, pasak I. Narbuto, atsirado susipynus Joninių ir Sekminių tradicijoms (Narbutas 1998, 41). „Mudvi su Ramule vis daugiau norime žinoti apie Rambyną. Bet Jankutė rodo į gretimą aikštę ir sako: „Na, žiūrėkite tenai! Ten raganas degina!“ Mudvi išsigandom: „Ar dar yra raganų Rambyne?“ – „Ne vien tik raganų, bet ir laumių, ir nykštukų – pilnos pakrūmės! Ryte, kai eisime į Bitėnus, parodysiu jų pirštus“, – sako Jankutė“ (Pėteraitis ir kt. 2003, 11–16 (pasakoja E. Jankutė)).

Kaip nurodo H. Frischbieras, Prūsų Lietuvoje tiki, jog tam, kad burtininkas neturėtų galios gyvuliams, Joninių vakare ant kiekvienų tvarto durų reikia nupiešti po kryžių, be to, iš devynių rūšių žiedų surišti puokštę ir virš jos įtvirtinti erškėčių puokštę. Šią dvigubą puokštę su dviem lazdotėmis pritvirtina ant vienos kaimo šakos. Atėjusi ragana atsisėda ant erškėčių ir nebegali nusileisti (Frischbier 1870, 11). Tikėjimai, kad raganos suaktyvėja Joninių naktį, Mažojoje Lietuvoje išsilaikė iki pat XX amžiaus.

Visoje Lietuvoje šventinę naktį deginamos stebulės ir laužai tiesiog pakeisdavo saulę ir saugodavo žmogų sleisdami piktaşias jėgas atbaidančią šviesą. O Mažojoje Lietuvoje „raganų deginimo apeigoje sudeginamos visos blogybės ir piktos jėgos, raganos, linksmai dainuojant ir žaidžiant, sudeginamos dėl to, kad niekam nebūtų kenksmingos“ (Vilmantienė, 1941, 118). Nijolės Laurinkienės manymu, „raganos deginimas reiškė vegetacijos dvasios ar demono sunaikinimą“ (Laurinkienė 2008, 7). Šiomis dienomis Mažojoje Lietuvoje *raganos* deginimas išliko dėl pramoginio patrauklumo, kaip bendras jaunimo pasilinksminimas.

Taigi šventiniai ritualai atliko išskirtinį vaidmenį Mažosios Lietuvos gyventojams, todėl lietuvininkų paprotinės tradicijos kaita buvo lėta. Šios šventės pozicijas sustiprino dar XIX a. pabaigos mažlietuvių sąjūdis. 1894 m. „Birutės“ draugijos iniciatoriai Rambyno kalne surengė pirmąsias surežisuotas Jonines: pastatytas aukuras, dainavo chorai, vėliau vykdavo ir

⁸ „Laužai aukštumose kūrenami dar ir šiandien, tačiau labiausiai paplitęs yra raganų deginimas. Jaunuoliai ant aukštos karties užtaiso smaltą bačką, prikimštą pjuvenomis ir kita kuo <...>“ (Vilmantienė 1941, 118).

aktorių pasirodymai. Šios šventės pradininkai – Vydūnas, Martynas Jankus, kiti Mažosios Lietuvos kultūros veikėjai. Tai pradėjo keisti lietuvininkų socialinės elgsenos bei mąstymo stereotipus.

Apibendrinant būtų galima teigti, jog liaudiškose lietuvininkų Joninių šventės apeigose gausu baltiškosios pasaulėjautos, mitologijos liekanų: pagerbiama augmenija, ugnis, vanduo, įvairiausiais ritualiniais veiksmais siekiama apsaugoti nuo blogųjų jėgų, ypač raganų, poveikio, apsaugoti gyvulius, užsitikrinti sveikatą, laimingą gyvenimą bei gausesnį javų derlių. XIX a. 8–9 dešimtmetyje senosios vasaros saulėgražos šventės apeigos Mažojoje Lietuvoje ėmė nykti, papročiai pradėjo įgauti naujas formas.

2. XX a. lietuvininkų vidurvasario šventės modelis

Remiantis XX a. pirmosios pusės etnografinės medžiagos analize galima teigti, jog tuo laikotarpiu ritualinė tradicija prarado turėtą egzistencinę svarbą, ritualai pavirto papročiais, įgijusiais naujas simbolines reikšmes bei formas, keisdami buvusių apeigų turinį, o apeiginių ritualų funkcijų vietą užėmė jaunimo pramogos ir bendravimo poreikis. Joninių šventėje daugėjo vizualizacijos: pradėti plukdyti vainikėliai su degančiomis žvakutėmis, nuo kalnų leidžiami saulę simbolizuojantys degantys ratai. Pakito ir piliakalnių erdvės suvokimas, atsirado patriotinis aspektas, siejantis šventės vietą su garbinga tautos praeitimi: „beveik visos tautos turi savo šventvietes, kurios gyvenančioms kartoms lyg kokie paminklai liudija apie garbingą protėvių gyvenimą, jų būdus ir kovas. Mūsų lietuvių tautai viena iš švenčiausių vietų yra senasis Rambyno kalnas“ (*Lietuvos pajūris* 1961, 12). Šiuo laikotarpiu Mažojoje Lietuvoje aktyviai pradedama švęsti folklorinė vasaros saulėgražos šventė – pagrindinė erdvės dimensija – Rambyno kalnas: „organizuoti ir švęsti lietuviškas tautines šventes pradėta tik XX šimtmečio pradžioje ir daugiausia prie to prisidėjo Vydūnas su savo Lietuvių Giedotojų draugija“⁹.

⁹ Nuo 1894 m. ant Rambyno kalno vykdavo jaunimo suvažiavimai: „ypatingos reikšmės Rambyno Joninės turėjo keletą dešimtmečių prieš karą. Nuo „Birutės“ laikų, kaip Mažosios Lietuvos lietuviai, ypač jaunimas pradėjo tautiškai atbusti, visur krašte steigėsi jaunųjų draugijos. Ir štai, iš vakarų ir rytų prasidėjo jaunųjų suvažiavimai ant Rambyno. Pasirinkta tam sekmadienis prieš šventą Joną. Tokios išskilmės kasmet buvo daromos. Tik karas per keletą metų šitą gražųjį paprotį pertraukė. Karo audroms praūžus jis vėl atgijo“ (*Mažosios Lietuvos jaunimas* 1932, 2). „Labai gražiai buvo suroštas paminėj-

Prekę turi pati išskoti pirkėjo. Geriausias kainas geriausiai pirkėjas surasti yra pasiskelbimas geruose mūsų laikraščiuose

VAKARAI
KLAIPĖDA, ŠEŠTADIENIS, BIRŽELIO M. 20 D. 1936 M. NR. 141

Pasiskelbimas Vakaruose atneša didelę naudą, nes šie pasiekia Lietuvoje kiekvieną kampą

Vykstame į Rambyną šventę!

1. Tiltės Lietuvos Klubo nariai Rambyne 1912 metais. Iš kairės dešinėn: Margis—Andriūš. Jagomastas — Trakeninku. Gunga. Tiltės, Kiupelis — Antileičis, Steputis, Mikas Gudaitis, klubo pirmininkas; už jo Albertas Jonušaitis, Ensis Jagomastas, už jo Spurgys, Dr. Gaigalaitis, Lengys — Sakių Zygaudas — Grižėnų, Jonas Jonušaitis ir Kristupas Lekšas. 2. Aktinių Mažosios Lietuvos lietuvių grupės Rambyne 1913 m.: Albertas Jonušaitis, Jonas Jonušaitis ir Otto Zygaudas — Trakeninku (dabartinis Klaipėdos krašto Direktoriaus narys); stovi iš kairės dešinėn: p-lė Zygaudaitė — Trakeninku, Sneideraitytė — Sodėnų ir dvi p-lės Zygaudaitės.

Vakarai, 1936 m. birželio 20 d., Mažosios Lietuvos muziejaus archyvas

Žinoma, švęsta ir kitose krašto vietovėse, pavyzdžiui, Juodkrantėje ant Ievos kalno, tačiau masiškiausia Joninių šventė, XX a. pirmojoje pusėje sutraukusi per penkis tūkstančius žmonių, vis dėlto vyko ant Rambyną kalno: „buržuazijai valdant, Joninės beveik visur buvo paverstos daugiausia šaulių ir skautų demonstracijomis. Kiek plačiau jos būdavo švenčiamos Rambyne. Čia susirinkdavo 5–6 tūkstančiai žmonių. 1929 m. Rambyną kalne buvo pastatytas nedidelis aukuras, tačiau 1939 m. okupantai aukurą nugriovė ir uždraudė tradicinę Joninių šventę“ (Černeckis 1961, 24). Pasak Nijolės Marcinkevičienės, „garsiausias prieškario Lietuvoj Joninių minėjimas vyko netoli Pagėgių, prie Nemuno ir Jūros upių, kur Rambyną kalnas. Geografai šią vietą pavadino Vilkyškių kalvagūbriu, bet žmonėse tai padavimų, stebuklingo vasarvydžio traukos šalis. Visko čia būta. Pirmiausia Martyno Jankaus ir kitų žymių veikėjų kalbos, raganų deginimas, aktyvus chorų dalyvavimas. Po to eisenos su degančiais fakelais žygiavimas į girios viduryje esančią Teatro aikštelę, kur Pagėgių šaulių būrys drauge su Klaipėdos giedotojų draugijos choru rodė trijų dalių veiklą „Nuvainikuota vaidilutė“. Sekančią dieną, sekmadienį, šventės iškilmės prasideda

mas 1912 metais – Rambyną iškilmių proga buvo sušauktas Jaunųjų kongresas. Taip gražiai paminėtos iškilmės ir 1913 m., ir 1914 m. Po karo, 1923 metais buvo pirmos lietuvių tautos susiartinimo iškilmės Rambyną šventkalnyje“ (*Vakarai* 1936, 5).

*Joninių šventė ant Rambyno kalno 1925 m.,
 Mažosios Lietuvos muziejaus archyvas, GEK Nr. 77852*

11 valandą šaulių ir kitų šio krašto organizacijų paradu. Vyksta šaulių prisaikdinimo ceremonija. Suvažiuoja daug rinktinių chorų. Šventę užbaigia masinės sporto varžybos. Pagal panašų scenarijų šventės vyko keletą metų“ (Marcinkevičienė 1991, 5). Iš pranešimų spaudoje galima daryti prielaidą, jog į masinį folklorinės šventės modelį buvo dirbtinai sujungti ankstesnių tradicijų elementai (kalvos – vandens derinys, laužų kūrenimas, *raganų* deginimas, kupoliavimas). Tuo pat metu atsirado ir visiškai naujų (neaprašytų etnografiniuose šaltiniuose) akcentų – chorų, ansamblių ir aktorių pasirodymai, ekskursijų sutikimai, sporto varžybos (*Vakarai* 1936, 8). Pažymėtina, jog šventė vyko dvi dienas (*Mažosios Lietuvos jaunimas* 1932, 21).

Be to, Antrojo pasaulinio karo metais Mažojoje Lietuvoje vietoj Joninių kupolės ir laužo paplito iš Vokietijos atkeliavęs paprotys – „gegužės medžio“¹⁰ statymas. Prie jo dainuotos vokiškos dainos, žaidimai (Petrošie-

¹⁰ Wilhelmas Mannhardtas germanų Joninių medį (*der Johannisbaum*), kaip ir Gegužės medį (*der Maibaum*), laiko vegetacijos dvasios, arba demono, įsikūnijimu. Gegužės medis, arba, anot W. Mannhardto, „vasara“, papuoštas vainikais, gėlėmis, kaspinais, kiaušiniais, kepiniais ir visokiomis kitokiomis gėrybėmis, būdavo iškilmingai įnešamas į kaimą, aplink jį būdavo šokama, linksminamasi, o paskui jis būdavo deginamas arba įmetamas į vandenį. W. Mannhardtas taip komentuoja apeiginio „medžio“ sudeginimą

Rambyno Joninių šventės programa

Šeštadienį, birželio mėn. 18 diena:

1. Nuo 9 val. vak. koncertas.
2. 10 val. raganų deginimas ir margų ugnių šaudymas.
3. 11 val. vaidinimas Dr. Vydūno veikalų „Raganos“ ir „Vėtra“ — vaidina Pagėgių šaulių būrio meno sekcija.
4. Nuo 1 iki 2 val. naktį kauniškių ekskursijos sutikimas.

Sekmadienį, birželio mėn. 19 d.:

1. 9 val. Tilžiškių ekskursijos sutikimas.
2. 10 val. futbolo rungtynės tarp Kauno šaulių ir Pagėgių Sporto klubo.
3. 1 val. pasveikinimo prakalba.
4. Dainavimai:
  - a) „Jaunosios Lietuvos“ Kauno rajono choras — ved. Ant. Vaičiūnas;
  - b) Tilžės Lietuvos Giedotojų Draugija — ved. Dr. Vydušas ir Milaitis;

c) Kauno šaulių choras — ved. N. Martinonis;

d) Pagėgių apskrities chorai — ved. A. Ilčiukas.

5. Prakalbos: Patriarcho M. Jankaus, „Aukuro“ pirm. Stikloriaus, „Santaros“ garbės pirm. Brako, kauniškių ir k.
6. „Santaros“ 20 metų ir „Aukuro“ 10 metų sukaktuvių paminėjimui medelių sodinimas.
7. Įsirašymas į „Amžiną Rambyno Knygą“.
8. Dr. Vydūno kalba.
9. 8 val. vaidinimo kartojimas.
10. Svečių išlydėjimas.

Visą laiką grieš Pagėgių ir Šilutės šaulių orkestrai.

Pastabos:

1. Programos keitimo teisę pasilaikome.
2. Šeštadienio vakare ir sekmadienio ryte bus Pagėgių stotijų autobusų, kuriais bus galima ir Rambyną nuvykti ir grįžti.

„Santara“

Maž. Liet. Jaunųjų Draug. Atstovybė

*Mažosios Lietuvos jaunimas, 1932 m. birželio 18 d.,
Mažosios Lietuvos muziejaus archyvas*

nė 2007, 226–229). Vokietijoje *gegužės medis* stovėjo iki šv. Jono dienos, kurią jis buvo sudeginamas. Edwino Fehrle's teigimu, tai nebūtinai reiškė seno simbolio sunaikinimą, bet tai buvo dar vienas ritualo elementas, simbolizuojantis saulę, jos šilumą, skirtą gyvūnijai ir augmenijai (Fehrle 1955, 160). Medžio sudeginimas (dažniausiai baidyklės forma) lauže simboli-zavo ugnies galią, kuri žmonėms buvo perduodama, šokinėjant per laužą (Пронин 1963, 85).

Pažymėtina, jog Ona Vilmantienė 1941 m. straipsnyje „Joninių papročiai prūsų lietuviuose“ mini ir paprotį „nuo kalno ritinti degančius lankus, ypač pietinėje Nemuno pusėje“, kuris prigijo paskutiniaisiais šimtmečiais, nu-sižiūrėjus nuo vokiečių. Ji mano, kad „riedantis ratas simbolizuoja nuo Jo-ninių pradėsiančią tolti saulę“ (Vilmantienė 1941, 116). Galima teigti, jog vokiškojoje tradicijoje, be laužų deginimo, per Joninių šventę nuo aukštų kalvų ridendavo liepsnojančius tekinius (ratus), dervos statines, svaidė de-gančius diskus. Buvo tikima, kad visa tai turėtų apsaugoti pasėlių laukus

Joninių arba Gegužės ugnyje (*im Mai-oder Johannisfeuer*): čia „neįstengiu išvelgti nieko kito, o būtent simbolinį atvaizdavimą įvykio, kad vegetacija, veikiamą saulės šviesos ir šilumos, suklestėjo ir pasiekė brandą <...>“ (Mannhardt 1904). Šios kategorijos apeigi-nių „medžių“ prasmę autorius aiškina sielodamas su tam tikromis chthoninėmis dievybė-mis ir joms skirtais ritualais. Ryškūs tokio tipo dievybių pavyzdžiai – garsioji frigų (nuo 204 m. pr. Kr. pradėta garbinti ir romėnų) *Magna Mater* – Kibelė, žemės ir apskritai gamtos, jos vaisingumo deivė, taip pat germanų genčių Žemė Motina – deivė Nertus (*Nertum, id est Terram matrem*, Tacitas). Akivaizdžiai ritualinį Joninių medį, kuris, kaip ir minėtosios vaisingumo deivės, per šventę galėjo būti nardinamas į vandenį arba degi-namas, būtų galima susieti ir su lietuvininkų Joninėse deginama *ragana*.

nuo darganoto oro. Taip pat gyvavo tradicija Joninių šventės laužų pelenus išbarstyti laukuose, taip užsitikrinant gausesnį derlių (Andree 1901, 358).

Dėl sustiprėjusios miesto kultūrinės įtakos bei apeiginių ritualo funkcijų virtimo pramoga, į papročius buvo pažvelgta daug linksmiau ir kūrybiškiau. Šiuo laikotarpiu galima atskirti viešąjį Joninių modelį Klaipėdos mieste. Nors apie buvusią viešosios miesto šventės struktūrą žinių nėra daug, tačiau XIX a. pabaigoje spaudoje buvo rašoma, kad klaipėdiečiai labai džiaugėsi pradėję Jonines švęsti „A la Dancing“, t. y. pagal Gdanskio miesto papročius. Šaulių namų sode bei kitose kavinėse ir restoranuose, kurie turėjo vasaros sodus, vykdavo masiškiausios šventės. Svarbiausia buvo pakviesti orkestrus ir pasirūpinti, kad būtų daug fejerverkų, bengališkų ugnių (Joninių naktį medžiai būdavo papuošiami bengališkomis ugnimis). Joninių vakarą tradiciškai užbaigdavo šventės dalyvių eitynės su žibintais po sodą. XX a. pradžioje, kai prie Klaipėdos buvo prijungta Smiltynė, Joninių šventė persikėlė ten. Ten vykdavo pagrindinis orkestrų koncertas, kuriame miestiečiai šokdavo, žaisdavo įvairius žaidimus (imtynės stačiomis, lipimas į stulpą, gaidžių peštynės), šaudydavo fejerverkus. Linksmintis šią ypatingą naktį buvo privalu kiekvienam miestiečiui – Joninių naktį niekas nepasilikdavo namuose. Jonų ir Janinų pagerbimas tą dieną nebuvo akcentuojamas. Iš 1870 m. yra išlikęs aprašymas, kaip atrodėdavo miestas po Joninių: „Vakar buvo Joninės, šiandien – „mėlynasis pirmadienis“, nebandykite šiandien Klaipėdoje ką nors surasti ir ką nors gero nuveikti.“ Tai reiškė, jog Joninės tais metais buvo sekmadienį. Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus Istorijos skyriaus vedėjos Zitės Genienės teigimu, „Mėlynosio pirmadienio“ pavadinimas išlikęs iš cechų laikų, kai žmonės, dirbę šešias savaitės dienas, sekmadienį atsipalaiduodavo, o pirmadienis buvo labai sunki diena (Nikžentaitis 2002, 87–88).

XX a. pirmojoje pusėje svarbiausiu Joninių šventės akcentu Mažojoje Lietuvoje galutinai tapo Joninių laužai, *raganos* deginimas kuo aukščiau ant kalno ir bendras jaunimo pasilinksminimas (Pušaitis 1925, 83). Dalis buvusių ritualinių apeigų išliko dėl pramoginio patrauklumo: „Janinų vakarą raganą pakūrėm. Tai parengsim ant karties kibirą, ar ten ugniakurą, kad gerai degtų, tai pakūrsim aukštai, kad matyti toli per kaimus. Apie Karaliaučiaus apylinkę, tai jie turėjo ir raganą, ale tai jie tą raganą ne ant karties, bet ant žemės pakūrė. Tai buvo tikima, kad ta ugnis su ragana laimę gabena ir pasisekimą prie visų darbų“ (VDU ER 2482).

Joninės Juodkrantėje ant Ievos kalno 1932 m.,
Mažosios Lietuvos archyvas, GEK 3273

Tarpukariu Joninių šventėje susiburdavo daug jaunimo, suaugusiųjų ir iš Didžiosios Lietuvos. Rengtos spalvingos meninės bei patriotinės programos. „Atgavus nepriklausomybę, ypač po 1926-ųjų, Lietuvoje taip pat siekta per Joninių įvaizdį akcentuoti garbingą Lietuvos praeitį, ją išskelti prieš šių regionų gyventojų konfesinius skirtumus, įsitvirtinti atgautame Klaipėdos krašte“ (Šaknys 2001, 77).

Laužų deginimas ir linksmybės iki paryčių išliko ir sovietmečiu, nors bandyta 1976 m. Rambyne vietoje Joninių surengti sporto, o nuo 1980 m. – „tarybinio jaunimo“ šventes (Kudirka 1991, 5), tačiau tai niekad netapo tęstiniu reiškiniu. Sprendžiant iš XX a. etnografinių šaltinių galima teigti, jog sovietmečio vidurvasario šventės ant Rambyno kalno struktūroje aptinkama vartotojiškos kultūros elementų – amatininkų prekių mugė, populiariosios muzikos koncertai. Taip pat atsirado ir visiškai naujų simbolinių momentų. Pavyzdžiui, žvakelių, įstatytų gėlių vainikėliuose, plukdymas upe arba paparčio žiedo ieškojimas (Vaičekas 2009, 35; Balys 1993, 235–239), Mažojoje ir Vakarų Lietuvoje vadinto *diemedžio žiedu* (Kudirka 1991, 25): „mana tievs pasakuoja, kai jo tievs naktį dvyliktą valandą ėję paparčė gaudyt, atseit jis tur pražydyt per Jonines. Jis žiedą

Joninės Juodkrantėje ant Ievos kalno 1932 m., centre stovi A. Brakas,
 Mažosios Lietuvos archyvas, GEK 22085

išskleidžia, tas žieds nukrint, pagauni – tau laimi bus visam gyvenimui. O mana dėduks bova tuoks nebaugus, jis nieka nebijuoja. Tai ėja ieškot keliese, bet kiti pabėgo. Netoli dvylika, dėduks lauk kada pražys tas paportis. Tik girdi, kad pradijei kaupt šmėklos visokiais balsais, cypt pradiėja, visokių snukių rodytis ir jis parbiega, ir nesulauki, parpūtė. Sakė: „Ne, neįmanoma.“ Tau, skaitos, laimės nėra. Jei tą papartį būčiau radis, būčiau visą pasaulį valdys“ (VDU ER 2482).

XX a. viduryje informantų pasakojimuose minimi vedybiniai burtai, kurie buvo atliekami „loterijos“ principu (semantiškai ženklios namo vietos nesureikšminamos) – lemties spėjimas liejant į vandenį alavą: „liejom šviną į vandenį, žiūrėt kas ten bus, visokios figūros išeidava: karstas, vainikas arba žiedas. Nu, tai ani paskiau išsiaiškindavo – karstas tai reiškė mirtį, o žiedas – vestuves“ (KUTRF 404/ KUTR 65), mylimojo vizija sapne: „Jono naktį turi mergaitė po lovos padėti praustuvę, muilą, šukas ir rankšluostį. Ant praustuvės turi uždėti kryžių. Kai ji šitą yra padariusi, nè žodžio nepratarusi, turi miegoti eiti. Naktį, kas sapne pasirodo, už tą ištekęs“ (LTR 2321 (96)) ar žemėje: „vakare išpjausi žemės velėną, kur žemė yra, ir apversi tą velėną, o rytą eisi pažiūrėti – jeigu skruzdės bus

išlindusios – aha, tai ištekesi už darbininką, o jeigu kokį žibantį vabalėlį rasi, tai už valdininką ištekesi“ (KUTRF 399/ KUTR 64). Reikėtų pažymėti, jog tradiciniuose būrimuose svarbi ir laiko dimensija: „šv. Jono naktį reikia paimti veidrodį ir pastatyti taip, kad mėnulis šviestų į veidrodį. Tada mergaitė turi kreida apsibrėžti ratą (velnio ratą), jame atsistoti ir žiūrėti į veidrodį. Lygiai 12-tą valandą ji pamatys savo būsimąjį vyrą. Kai vyriškis pradės judėti, mergaitė greit turi apsisukti, nes kitaip velnias galvą gali nusukti“ (IIES b. 2321, 124); „šv. Jono naktį, lygiai 12-tą valandą, mergaitė visai nusirengusi turi eiti pas pečių, kuriame kepama duona ir, pasiėmusi ližę, vieną ližės galą įkišti į pečių. Tada ližę apsižergti ir pro kojas žiūrėti į pečių – ten ji pamatys savo būsimą vyrą“ (IIES b. 2321, 125). Tačiau tokių pasakojimų nėra daug – galima daryti prielaidą, jog su pagonybe susijusių Joninių burtų vengta dėl didelės evangelikų bei kitų krikščioniškų konfesijų bažnyčių įtakos.

Reikėtų pažymėti, jog šventės struktūroje atsirado visiškai naujas simbolinis momentas – paparčio žiedo, kuris suteikdavęs stebuklingą visą žinystės galią, ieškojimas: „žiedą gali rasti dvylektą valandą nakties. Bet, žinia, kol anon rasi, tau visokie velniai užstos kelią, viskon. Tokias maldodijas aidavo. O jeigu rasi, tai kas tada bus? Nu tai visą pasaulį žinosi, kas pasauly tam yra: kaip gyvensi, kiek metų gyvensi, viską žinosi... Na, ar neteko girdėt, kad žmogus koks rada tą paparčio žiedą ir žinojo viską? Tai saka, būva radę. Aš nedidelis buvau, tai palaidūnai sakydavo: aš turu papartę žiedą radįs, aš viską žinau“ (LTRF k. 883 (3) Nr. 6060).

XX a. pradžioje paplito tradicija Klaipėdoje, Smiltynėje Joninių naktį laiveliais, papuoštais lampionais, plaukti į Kuršių marias. Kad būtų kuo daugiau šviesos, mariose uždegdavo deguto statines (Petronytė 2002). Taip pat visoje Lietuvoje išpopuliarėjo šventės dieną gimusių varduvininkų sveikinimas, tačiau Mažojoje Lietuvoje šis reiškinys netapo masinis.

3. Šiuolaikinis vidurvasario lietuvininkų šventės modelis

Dar vienas papročių socialinio statuso transformacijos etapas yra, kai nykstant apeiginei Joninių šventės papročių reikšmei (kai juose pradeda vyrauti linksmavimo funkcijos), šventės elementai virsta pramoga. „2003 m. Jonines paskelbus nedarbo diena, kultūros centrų, visuomeninių organizacijų darbuotojai susidūrė su dilema – kaip valstybės viešai deklaruojamą

Egidijaus Jankausko nuotrauka iš *Vakarų ekspreso*
 elektroninės svetainės, 2012 m. birželio 24 d.

etninę tradiciją suderinti su vartotojiškos šiuolaikinio miesto visuomenės poreikiais“ (Vaicekuskas 2009, 33).

Nors XXI a. pradžioje viešųjų vidurvasario švenčių organizatoriai ir scenarijų autoriai priversti derinti etnines tradicijas ir vartotojiškai nusi-teikusios šiuolaikinės miesto visuomenės poreikius, tačiau galima teigti, jog viešųjų renginių tradicija iš dalies palaiko šventinės erdvės sąlytį su gamta – masinės Joninių šventės Mažosios Lietuvos regione vyksta miestelių aikštėse, apsuptose kalvų, vasaros estradose, upių pakrantėse ir pan. Rečiau pasitaiko modernių šventės erdvių, kurios priklauso nuo individu-alaus scenarijaus autoriaus supratimo. Pavyzdžiui, 2011 m. Šilutėje esančio restorano „Gilija“ trečiojo aukšto lauko terasoje „Karčema“ buvo surengta vasaros saulėgrąžos šventė – „Joninės ant stogo“. Nors ant stogo tradici-niai Joninių laužai nebuvo deginami, tačiau organizatoriai nupynė ąžuolo vainiką, „prisodino“ paparčių, kuriuose slėpėsi paparčio žiedas. Vakare vietoje tradicinių Joninių laužų suliepsnojo fakelai, skambėjo dainos, buvo šokama (Lukošius 2011). Klaipėdos mieste bandyta Joninių šventę orga-nizuoti paplūdimyje, tačiau tai netapo tęstiniu reiškiniu, nes klaipėdiečių tradicinė šventinė erdvė – Jono kalnelis (Radzevičiūtė 2012).

2006 m. nutarta sugrąžinti Vydūno puoselėtas Joninių ant Rambyno kalno tradicijas. Šių dienų vidurvasario šventė ant Rambyno kalno vadina-

si „Tradicijų pynė pagal Vydūną“ – joje dalyvauja chorai ir folkloro ansambliai iš visos Lietuvos: „šiemet 114-ąjį kartą Pagėgių krašto gyventojai bei svečiai rinkosi švęsti Jonines ant Rambyno kalno. Tradiciškai buvo pinami žolynų vainikai, dainavo folklorų ansambliai, degė šventas aukuras. Taip pat buvo galima pasigrožėti lietuviškomis vaidilutėmis, jų šokių“ (Bastakytė 2010). Struktūros požiūriu, masinė šventė susideda iš kelių dalių: oficialiosios (vaidybinės) dalies ir populiariosios muzikos programos. Dar vienas aptinkamas populiariosios kultūros elementas – prekybininkų palapinės. 2011 m. šventėje ant Rambyno kalno atidengtas naujas skulptoriaus R. Midvikio suprojektuotas Aukuras, simbolizuojantis senovės baltų dievų trejybę. Pažymėtina, jog dar prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo tradicija organizuoti ekskursijas į Joninių šventę ant Rambyno kalno – dabar tai daro turizmo agentūros.

Pateikiama 2012 m. Joninių šventės ant Rambyno kalno programa (prieiga internetu: http://www.svite.lt/keliones_lietuvoje/Jonines_ant_Rambyno_kalno):

ŠVENTĖS PROGRAMA

Joninių šventė ant legendinio Rambyno kalno „Tradicijų pynė pagal Vydūną“

19.00 val. Iškilmingas šventės atidarymas prie aukuro
Šventės aikštėje:

19.40 val. Ištrauka iš spektaklio-misterijos „Perkūnas“
Atlieka dainų ir šokių ansamblis „Lietuva“ /vad. G. Svilainis/

20.00 val. Chorų pasirodymai:

- Pagėgių papildomojo ugdymo mokyklos jaunių choras
/vad. R. Pilkionienė/
- Pagėgių pradinės mokyklos jaunučių choras „Unisonas“
/vad. I. Ubartienė/

- Šilutės m. vokiečių kilmės gyventojų bendrijos mišrus choras „Heide“ /vad. V. Matulis/
- Lietuvos edukologijos universiteto mišrus choras „Ave Vita“ /meno vadovas ir vyr. dirigentas K. Barisas, chormeisteriai S. Li-
ausa ir R. Mitkus/

21.40 val. Šokių ansamblio „Lietuva“ aukso fondo koncertas

22.30 val. – 24.00 val. Gegužinė su Kęstučiu Jablonskiu ir grupe

„Po chorų pasirodymo visi norintieji galės dalyvauti tradiciškai palei-
džiant Joninių žolynų vainikus Nemunu. Vainikų plukdymo tradicija sie-
jama su vestuvių magija, tad juos į upę dažniausiai meta merginos, ku-
rioms atėjo laikas ištekti. Po šio ritualo bendruomenių atstovai užkurs
Joninių laužą ir prasidės gegužinės linksmybės su Kęstučiu Jablonskiu ir
grupe. Šventėje bus gausu tautodailininkų iš įvairių miestų: Kuršėnų, Kin-
tų, Kretingos, Šilutės, Vilniaus ir t. t. Tad bus galima įsigyti paprastosios,
juodosios ir raugo keramikos dirbinių, žvakių, odos dirbinių, įvairiausių
drožinių bei kitokių tautodailininkų gaminių“ (prieiga internetu: [http://
www.litera.lt/daugiau/3166](http://www.litera.lt/daugiau/3166)).

Mažosios Lietuvos vasaros saulėgrąžos šventės programoje panaudoja-
ma daug tradicinės šventės elementų: laužų uždegimas, žolynų rinkimas
ir būrimasis jais, vainikėlių su įtaisytomis žvakutėmis plukdymas upėje,
paparčio žiedo ieškojimas, eisena su deglais. Visiems šiems papročiams
pritaikomos atitinkamos dainos ir judesio elementai, kurie yra daugiau
estetiniai, o ne ritualiniai veiksmai (*Pamarys* 2007, birželio 27, 2).

Pasitaiko modernių tradicijos interpretacijų. Pavyzdžiui, Klaipėdoje
2009 m. pirmą kartą surengta „Švyturio Joninių nakties regata“¹¹ tapo tra-
diciniu vidurvasario šventės elementu. Pasak šios regatos organizatorių,
„sujungiant senąsias lietuvių tradicijas ir buriavimą, regata organizuojama
naktį, tokiu būdu perkeltiant Joninių šventimą iš pievų į Kuršių marias.
Klaipėdiečiai buriuotojai žino, kad senosios kuršių legendos byloja, jog

¹¹ Reikėtų paminėti, jog tarptautinės regatos Klaipėdoje buvo organizuojamos dar prieš
Antrąjį pasaulinį karą (pirmoji surengta 1937 m.): „kadangi paskutinėmis dienomis
Baltijos jūroje siautė didelės audros, dėl kurių negalėjo į Klaipėdą atplaukti latvių ir
estų mažesnės jachtos, todėl būriuotojų sąjunga nutaria tarptautinę regatą atidėti vienai
dienai. Tokiu būdu regata prasidės Klaipėdoje rytoj, birželio 20 d. 9 val., ir Nidoje pir-
madienį, birželio 21 d.“ (*Vakarai* 1938, 10).

stebuklingo žiedo reikia ieškoti būtent Kuršių mariose“ (prieiga internetu: <http://www.joniniuregata.lt/>). Čia akivaizdžiai matyti dar XIX a. gyvavusio papročio transformacija – Joninių naktį išplaukti į Kuršių marias laiveliais, kurių galuose buvo uždegamos dervos statinės. Vis dėlto galima teigti, jog šiuolaikinis Joninių šventės modelis neturi sąlyčio su tradicija, nes tai iš naujo sukonstruota šventė, kurioje sudėliota tam tikrų šventinių veiksmų seka.

Išvados

1. Būtų galima išskirti keletą skirtingų vasaros saulėgrąžos šventės modelių: archajiškąjį (XVI–XIX a.), XX amžiaus bei šiuolaikinį Joninių šventės modelį Mažojoje Lietuvoje. Archajiškosios šventės apeigose gausu baltiškosios pasaulėjautos, mitologijos liekanų: pagerbiama augmenija, ugnis, vanduo, būrimų simbolika siekiama apsisaugoti nuo blogųjų jėgų poveikio bei užsitikrinti gerą derlių ir laimingą gyvenimą. XX a. lietuvininkų Joninėse ritualinė tradicija prarado turėtą egzistencinę svarbą, ritualai pavirto papročiais, įgijusiais naujas formas bei simbolines reikšmes. Svarbiausiu šventės akcentu tapo Joninių laužuose deginamos *raganos* ir bendras jaunimo pasilinksminimas. Šiuolaikiniame šventės modelyje bandoma derinti etnines tradicijas su vartotojiškai nusiteikusių šiuolaikinės visuomenės poreikiais.

2. Senajame šventės modelyje dalyviais tapdavo visi atėję į šventę, o šių dienų viešose, masinėse šventėse labai aiškiai atskiriami šventės dalyviai ir žiūrovai, tad *vasaros saulėgrąžos* šventės struktūroje atsiranda vartotojiškos kultūros elementas – amatininkų mugės. Tik uždarose erdvėse švenčiamos Joninės galėtų pretenduoti į senosios šventės tęstinumą.

3. Sustiprėjus miesto kultūrinei įtakai, papročiai virto vartotojiškai visuomenei priimtina pasilinksminimo forma. Žvakučių deginimas ir plukdymas su vainikais vandens telkinyje atsirado tik XX a., kaip tradicijos transformacija, o dalis buvusių ritualinių apeigų išliko tik dėl pramoginio patrauklumo – ritualinės ugnis pakeitė fejerverkai, Joninių laužai neteko mitologinės prasmės. Tai liudija, kad, sunykus apeiginėms šventės papročių funkcijoms, jose sustiprėja linksminimo funkcijos reikšmė. Šiuolaikiniame *vasaros saulėgrąžos* šventės modelyje buvęs piktžolių deginimas ar žolynų rinkimas, kupoliavimas, neteko ritualinės reikšmės ir transforma-

vosi į gražų veiksma, įkomponuotą šventės struktūroje – laukuose surinktų žolynų aukojimą ant ugniakuro ar tiesiog būrimo priemonę. Vis dėlto toks pramoginis šių apeigų pobūdis leidžia daugeliui archajiškų papročių išlikti naujomis socialinėmis bei kultūrinėmis sąlygomis.

4. Siekiant išsaugoti vertingiausią Mažosios Lietuvos švenčių paveldą, reikia:

a) puoselėti regioninį savitumą: skatinti Mažosios Lietuvos identiteto apsaugą, plėtoti krašto etnokultūrinės tradicijas ir papročius, gaivinti tradicinius verslus ir amatus, saugoti tradicinį kraštovaizdį;

b) organizuojant masines Joninių šventes, vadovautis Etninės kultūros globos tarybos parengtomis tradicinių mugių savitumo išsaugojimo ir plėtos rekomendacijomis (konsultuotis su kvalifikuotais specialistais – etnologais, folkloristais – dėl tradicijų rekonstrukcijų šiuolaikinėse šventėse);

c) telkti etnologus, folkloristus, kultūros ir švietimo darbuotojus, pavienius asmenis, žmonių grupes, bendrijas, visus siekiančius saugoti ir populiarinti tradicines lietuvininkų šventes, koordinuoti jų veiklą.

Santrumpų paaiškinimai

KUTRF – Klaipėdos universiteto tautosakos ir rankraštyno fondas

LLTI – Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

LII – Lietuvos istorijos institutas

Literatūra

Aiblinger 1975 – Simon Aiblinger. *Vom echten bayerischen Leben: Brauche, Feste, Zeitvertrieb*. München: BLV Verlagsgesellschaft.

Andree 1901 – Richard Andree. *Braunschweiger Volkskunde*. Braunschweig: Archiv Verlag.

Balys 1986 – Jonas Balys. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai*. Vilnius: Lietuvių tautosakos leidykla.

Balys 1993 – Jonas Balys. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius: Mintis.

BRMŠ I, II, III, IV – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. Sud. N. Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, 2001, 2003, 2005.

Bastakytė 2010 – Donata Bastakytė. Joninės ir vėl visus subūrė ant Rambyno kalno. *Ši-lokarčema*, birželio 29 d. [prieiga internetu: <http://www.silokarcema.lt/index?article=18062/21641/22622>].

Buračas 1993 – Balys Buračas. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius: Mintis.

Černeckis 1961 – Vincas Černeckis. *Naujo gyvenimo tradicijos*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

- Dundulienė 1991 – Pranė Dundulienė. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mintis.
- Fehrle 1955 – Eugen Fehrle. *Feste und Volksbräuche im Jahreslauf europäischer Völker*. Kassel: Hinnenthal-Verlag.
- Frischbier 1870 – Hermann Frischbier. *Hexenspruch und Zauberbann*. Berlin: Verlag Harro v. Hirschheydt.
- Gaigalat 1901 – Wilhelm Gaigalat. *Die Wolfenbütteler litauischen postillen. Handschrift aus dem Jahre 1573*. Heidelberg: Mitteilungen der Litauischen litteratishen Gesellschaft.
- Jucevičius 1959 – Liudvikas Adomas Jucevičius. Lietuva. Jos senovės paminklai, buitės ir papročiai. Iš: *Raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Jokubaitytė 2013 – Regina Jokubaitytė. *Lietuvos etnografinis regionas Mažoji Lietuva* [prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7039&p_k=1&p_d=95439].
- Kudirka 1991 – Juozas Kudirka. *Joninės*. Vilnius: Vizija.
- Laurinkienė 2008 – Nijolė Laurinkienė. Rasojančių rugių šventė. *Šiaurės Atėnai* [prieiga internetu: http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20110116223439/http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=896&kas=straipsnis&st_id=16034].
- Lietuvininkai 1970 – *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktojo amžiaus*. Red. kom. K. Korsakas, paruošė V. Milius. Vilnius: Vaga.
- Lietuvių etnografijos bruožai 1964 – *Lietuvių etnografijos bruožai*. Red. A. Vyšniauskaitė. Vilnius: Valst. politinės ir mokslinės lit. I-kla.
- Lietuvos pajūris 1961 – Joninės Rambyne. *Lietuvos pajūris*. Red. A. Lymantas, nr. 2, 12.
- LŽ 1995 – *Lietuvininkų žodis*. Parengė: K. Grigas; red. kom. pirm.: N. Vėlius. Kaunas: Litterae universitatis.
- Lukošius 2011 – Edvardas Lukošius. To dar nebuvo... Joninės ant stogo. *Šilutės žinios*, birželio 23 d. [prieiga internetu: <http://www.siluteszinios.lt/to-dar-nebuvo-jonines-ant-stogo/>].
- Marcinkevičienė 1991 – Nijolė Marcinkevičienė. *Rasos. Joninės. Kupolės*. Vilnius: Lietuvių liaudies kultūros centras.
- Marcinkevičienė ir kt. 2003 – *Kupole rože: Sekminių-Joninių papročiai ir tautosaka*. Parengė: Nijolė Marcinkevičienė, Loretta Mukaitė, Audronė Vakariniene. Vilnius: Lietuvių liaudies kultūros centras.
- Mannhardt 1936 – Wilhelm Mannhardt. *Letto-Preussische Götterlehre*. Ryga. Iš: I. Narbutas. *Senieji lietuvininkų tikėjimai*. Atspaudas iš „Darbų ir dienų“ nr. 6 (15). 1998, VDU leidykla.
- Mažosios Lietuvos jaunimas 1932 – Joninės. *Mažosios Lietuvos jaunimas*. Red. J. Grigolaitis, birželio 18 d., nr. 21, 1.
- MLE 2000 – *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Red. koleg. V. Pėteraitis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- MLT 1937 – Iš Mažosios Lietuvos tautosakos. Red. J. Balys. *Tautosakos darbai*, t. 3. Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvas.
- Narbutas 1998 – Ignas Narbutas. Senieji lietuvininkų tikėjimai. *Darbai ir dienos*. 1998, 6 (15). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Nikžentaitis 2002 – Alvydas Nikžentaitis. *Klaipėda. Istorija populiariai*. Klaipėda: Druka.
- Petronytė 2002 – Jurga Petronytė. Klaipėdietiškos Joninės buvo visuotinės linksmybės naktis. *Vakarų ekspresas*, birželio 22 d. [prieiga internetu: <http://www.ve.lt/naujienos/kultura/kulturos-naujienos/klaipeditiskos-jonines-buvo-visuotines-linksmybes-naktis-371364/>].

- Petrošienė 2007 – Lina Petrošienė. *Lietuvininkų etninė muzika: tapatumo problemos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Pėteraitis ir kt. 2003 – Vilius Pėteraitis, Jurgis Reisgys, Jonas Stiklorius ir kt. *Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neaiški ateitis*. Vilnius: Romuna.
- Pušaitis 1925 – Pušaitis. Lietuvių Joninės. *Prūsų Lietuvos kalendos 1926 metams*. Tilžė: Klaipėda.
- Radzevičiūtė 2012 – Edita Radzevičiūtė. Joninių šurmulys apsupo miestiečius. *Vakarų ekspresas*, birželio 24 d. [prieiga internetu: <http://www.ve.lt/naujienos/kultura/renginiai/joniniu-surmuly-apsupo-miestiecius-764694/>].
- Strykowski 1846 – Maciej Strykowski. *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszyskiej Rusi*. Warszawa: Nak. G. L. Glücksverga.
- Šaknys 2001 – Žilvytis Bernardas Šaknys. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*. Vilnius: Diemedžio leidykla.
- Vaicekauskas 2007 – Arūnas Vaicekauskas. *Vaikams apie senąsias lietuvių šventes*. Kaunas: Šviesa.
- Vaicekauskas 2009 – Arūnas Vaicekauskas. Lietuviškos Joninės: nuo kaimo bendruomenės iki šiuolaikinės miesto šventės. *Liaudies kultūra* 2009/4 (127). Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Vakarai 1936 – Rambyne prieš 40 metų. *Vakarai*. Red. J. Šeinius-Jurkūnas, birželio 20 d., nr. 141, 5.
- Vakarai 1938 – Tarptautinė regata atidedama sekmadieniui. *Vakarai*. Red. J. Šeinius-Jurkūnas, birželio 18 d., nr. 139, 10.
- Vilmantienė 1941 – Ona Vilmantienė. Joninių papročiai prūsų lietuviuose. *Gimtasai kraštas*, nr. 1–2.
- Фрэзер 1986 – Джеймс Джордж Фрэзер. *Золотая ветвь*. Киев: Ваклер. Iš: J. Kudirka. *Joninės*. 1991. Vilnius: Vizija.
- Пропп 1963 – Владимир Яковлевич Пропп. *Русские аграрные праздники*. Изд-во Ленинградского ун-та.

Kristina Blockytė

MIDSUMMER FESTIVAL IN LITHUANIA MINOR: THE RECONSTRUCTION OF TRADITIONS

Summary

Midsummer (summer solstice), the period of the longest day and the shortest night, in opposition to the Midwinter (winter solstice), is celebrated in Lithuania just like Christmas Eve and Christmas Day. However, there is not much sound knowledge about the structure of the former ritual holiday in Lithuania Minor. The object of the article: Midsummer holiday (Joninės, Rasos (Dew Holiday), Kupolė) traditions in Lithuania

Minor. The aim of the article is to examine the evanescent meanings of the ritual Joninės traditions and discuss the possibilities of the ethnic tradition and continuity, while reconstructing the traditions, in the present day holiday model. Tasks of the article: 1) to distinguish and describe the known elements of the Lietuvininkai Midsummer holiday model; 2) to examine their contents' meanings and contemporary transformations.

There is a number of different Midsummer holiday models: the archaic (16th–19th cc.), the 20th century and the contemporary Joninės holiday model in Lithuania Minor. In the rituals of the archaic holiday there is a lot of remains of the Baltic outlook and mythology: vegetation, fire and water are worshiped, with the help of the divination symbols one tries to protect oneself from the evil forces, as well as ensure a good harvest and a happy life. The 20th century Lietuvininkai Joninės ritual tradition has lost its existential importance, rituals became customs that acquired new forms and symbolic meanings. The most important feature of the holiday is the burning of “raganos” (eng. Witches) on the Joninės stakes and the general youth entertainment. The contemporary holiday model attempts to combine the ethnic traditions with the needs of the consumer-minded modern society.

Festive rituals played an outstanding role in the lives of the Lithuania Minor residents, thus the changes of the Lietuvininkai customary traditions were slow. The positions of this holiday were strengthened by the Minor-Lietuvininkai movements that took place in the end of 19th century. In 1894 the initiators of the Birutė society have organized the first staged Joninės on the Rambynas Hill: an altar was build, choirs were singing, and later actor performances have taken place. The pioneers of this holiday are Vydūnas, Martynas Jankus, and other figures of Lithuania Minor culture. This began to change the stereotypes of Lietuvininkai social behavior and thinking. In the old holiday model all who came to the festival were considered to be the participants, while in contemporary public mass celebrations there is a clear distinction between the participants and the viewers, thus in the structure of the Midsummer (summer solstice) holiday appears an element of the consumer-minded society – handicraft fairs.

With the strengthening of the cultural influence of the city, customs have become a form of entertainment for the consumer-minded society. The burning of candles and the floating wreathes in waters appeared only

in the 20th c., as a transformation of traditions, while a part of former religious ritual have remained only as entertaining attractions – ritual fires have been replaced by fireworks, Joninės bonfires have lost their mythological meanings. This shows that with the disappearance of the functions of the ritual holiday customs, the significance of the amusement function is being strengthened. The burning of weeds or the gathering of herbs, “kupoliavimas” (eng. Fortune telling) found in the contemporary *Midsummer* (*summer solstice*) holiday model have lost their ritual meaning and have been transformed into a beautiful action incorporated into the structure of the holiday – the sacrifice of herbs gathered on the fields on the fireplace or simply as a divination tool. On the other hand, this entertaining nature of the rituals allows a majority of archaic customs to remain in the new, social and cultural conditions.